

A botanika szeretetre méltó művelője

100 éve született Priszter Szaniszló

ISÉPY ISTVÁN

Ritkán adatik meg, hogy olyan valakinek a születése 100. évfordulójáról emlékezhet meg az ember, akit személyesen is jól ismert. Priszter Szaniszló 85. születésnapját a Magyar Természettudományi Múzeum zsúfolásig megtelt termében ünnepeltük. Az akkor már 20 éve papírforma szerint „nyugdíjas” éveit élő ünnepeltet köszöntő résztvevők soraiban az egyetemi hallgatók és a hófehérhajú kortársaknak szinte minden korosztálya képviseltette magát.

Öt évvel később, 90. születésnapján – szerényebb keretek között – a Fűvészkertben, utolsó munkahelyén köszöntöttük fel, volt közvetlen munkatársai körében. Beszélgetés és közös emlékek felelevenítése után tettünk egy sétát a kertben, majd az üvegházakban. A sok látnivaló után, a talán a nála fiatalabbakat is elfárasztó járás után, kilépve a párás, meleg üvegházból, néhány dézsa Bougainvillea mellett haladtunk el. Éppen akkor pótoltuk sok növény jeltábláját, amire nagyon büszkék voltunk. Örömmük azonban nem tartott soká. Szaniszló megszólalt: „Ejnye, ejnye, gyerekek – sajtóhiba! Javítsátok: a második az pontos 'i', csak az első 'y'! Merthogy a család neve: csodatölcsérfélék, azaz tudományos, latin nevén helyesen írva: Nyctaginaceae.” Örömmel nyugtáztuk, hogy bár az idő múlik, a sajtóhibák éles szemű órenek szellemi frissessége töretlen, semmit sem változott!

Ki is volt Priszter Szaniszló? Csaknem évszázados életútja Temesváron indult 1917 szeptemberében. Budapesten érettségizett, majd a határos szülői tanácsra az akkori nevén Pázmány Péter Tudományegyetem joghallgatója lett. Mint diák, a római és a büntetőjog mellett, érdeklődésének eleget téve, gyakran látogatta a Bölcsész Karon a növénytan különböző szakterületeinek előadásait.

1940-ben jogi diplomát szerzett. Kezdetben banktisztviselőként dolgozott. Sejthető volt azonban, hogy nem ez lesz a végleges életpálya számára. 1938-tól már a Magyar Biológiai Társaság Botanikai Szakosztályának a tagja. A II. világháború frontját járva, hadifélszerelésében jutott hely *Jávorka: Magyar flórájának is!* S hogy ennek gyakori használatára sor kerülhetett, azt első tudományos közleményei tanúsítják: *Adatok a Déli Hargita flórájához* (1944), ill. *A Szamos-part hordaléknövényzete* (1947).

Később, a háború dúlta Budán, lakása közelében, a Vérmezőn kínálkozott lehető-

ség arra (hisz távolabbra még egy botanikus sem merészkedhetett), hogy a bombatölcsérek, épületek romhalmazainak „ruderáliái” tanulmányozza. Rövidesen bejárta az egész törmelék borította fővárost, felkutatva annak gyomflóráját. Hamarosan megszületett az *Amaranthus* (disznóparéj) nemzetséget fel-

Az újjáépülő pálmaház az ELTE Fűvészkertjében (1965). Középen Soó Rezső professor, balra Kaposvári Ferenc főkertész, jobbra Priszter Szaniszló egy. docens, a kert új munkatársa

dolgozó tanulmánya (1953), s egy életre szóló elkötelezettsége a behurcolt (adventív) és őshonos gyomnövények kutatása iránt. Az e témákban megjelent legjelentősebb munkái közül néhány: *A Vérmező gyomnövényzete az 1945–1950. években* (1951), *A hazai gyomnövényzet változásai 1945 óta* (1953).

Időközben banktisztviselői tevékenységét befejezte a tudomány és a botanikus nemzedékek legnagyobb örömeire. 1950-től tanársegéd lett a budapesti Kertészeti és Szőlészeti Főiskola (mai nevén Agrártudományi Egyetem Kertészettudományi Kara) Növénytan Tanszékén, majd 1957-től Keszthelyen, az Agrártudományi Főiskola Állat- és Növénytan Tanszékén a növénytan részleg vezető docense. 1964-től kerül a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Növényrendszertani és Növényföldrajzi Tanszékéhez tartozó Botanikus Kertbe.

Tudományterületek úttörője

Több mint fél évszázadon keresztül folytatott céltudatos kutatótevékenységét soha nem zökkentette ki menetéből a tudomány egy-egy betörő divatirányzata. Szívós kitarással művelt témái közül azonban nem egy később az érdeklődés közepontjába került. Így történt ez az adventív, betelepült gyomnövények kutatásával kapcsolatban is. Idehaza elsőként ismerte fel a gyomnövények kutatásának fontosságát, az adventív gyomok veszélyt rejtő terjedését.

1957-ben védte meg „*Magyarország adventív növényeinek ökológiai-areálgeográfiai viszonyai*” címen megírt kandidátusi disszertációját a Magyar Tudományos Akadémián. A világ azonban csak jóval később „figyelt” fel az agresszíven terjedő növényfajok fenyegető hatására. Az első nemzetközi konferenciát, amelynek témája az inváziós növények – találó magyar nevéükön özönnövények – ökológiájának kutatása és terjedésük megakadályozási módszereinek kidolgozása volt, csak 1992-ben rendezték meg, de azóta két évente.

Priszter Szaniszló a hazai természetvédelem területén is úttörő munkát végzett. Már az 1970-es években felhívta a figyelmet a hazai flóra és a vegetáció változásaira, elszegényedésére, és a halaszthatatlan feladatok megkezdésére. *Kovács Margittal*, a gödöllői Agrártudományi Egyetem Növénytan Tanszékének vezetőjével elsőként adtak listát Magyarország védelemre szoruló növényfajairól és növénytársulásairól. Ezek az 1975-ben és 1977-ben megjelent tanulmányok (*A flóra és a vegetáció változása Magyarországon az utolsó 100 évben. Védelmet kívánó növényfajaink és növénytársulásaink*) mintegy 400 hazai növényfaj védetté nyilvánítását javasolták, közülük 40 faj megóvására azonnali intézkedést vártak. Mindezt tették akkor, amikor Magyarországon még mindössze egyetlen növényfaj, az erdélyi hérics, az

Sokat kutatott, kedvelt vidék volt Priszter Szaniszló számára a Villányi-hegység. Csak ott él hazánkban a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*)

Adonis hybrida (akkori nevén volgamenti hérics – *Adonis volgensis*) élvezett faji védelmet. Amikor a hetvenes évek derekán elkészült az 1976–1990 közötti, 15 évre szóló távlati természetvédelmi program, aminek eredményeképpen az időszak végére a természetvédelem oltalma alatt álló területek kiterjedése az eredetinek mintegy ötvenszeresére emelkedett, az 1982-es új természetvédelmi rendelet gyakorlatilag az ő munkásságuk alapján, 340-ben állapította meg a védett és fokozottan védett növényfajok számát.

Az MTA biológiai tudomány doktora fokozatot 1992-ben nyerte el életművének szintézise alapján: „*A magyar flóra ismerete; hozzjárulás és történeti áttekintés*”.

A Fűvészkert igazgatója

Priszter Szaniszló a lehető legjobb időben érkezett az ELTE Botanikus Kertjébe. Első fűvészkerti éveiben (1964 és 1965) újult meg romjaiból a híres Pálmaház. A külföldi botanikus kertekkel ápolt széleskörű nemzetközi kapcsolatait, személyes ismeretségeit felhasználva az újjászülött üvegház hamar benépesült trópusi növényekkel. Emlékezetes úti élmény maradt számunkra, amikor az 1960-as évek végén az akkori NDK-ból, a Halle-i Botanikus Kert ajándéknövényeivel megrakottan utaztunk hazafelé, sok más között a fiatal óriásbambusz- (*Dendrocalamus giganteus*) csemetével, mely nevét igazolva, járművünk teljes hosszát betöltötte, gépkocsivezetőnk nem kis bosszúságára.

Néhány évvel azután, hogy Soó Rezső professzort követte az akkoriban már az Egyetem külön szervezeti egységként működő Fűvészkert igazgatói státuszában, az 1771-ben alapított intézmény jeles évfordulóhoz érkezett. 1971-ben a Kert 200 éves jubileuma alkalmából tudományos ülésza-

kat szervezett külföldi (Leipzig, Wrocław, Bratislava, Hamburg, Praha-Pruhonice) meghívott szervezése akkoriban, az 1970-es évek elején, korántsem volt egyszerű feladat. A nemzetközi konferencián nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is részletes áttekintést adott a bicentenáriumát ünneplő Fűvészkert mozgalmas történetéről.

Botanikatörténet

Priszter Szaniszlónak köszönhető, hogy hasonló kiadásban kezünkbe vehetjük a „Winterl-indexet”, a Botanikus Kert 1788-ban kiadott első magkatalógusát, ami egyben Közép-Magyarország első flóraművének is tekinthető, és amelyet a Magyar Királyi Egyetem első vegytan és botanika professzora, a kert alapítója, első igazgatója, Winterl Jakab írt. A teljes címén *Index Horti Botanici Universitatis Hungaricae, quae Pestini* (A Pesti Egyetemi Botanikus Kert Indexe) összesen 1656 növényfaj nevét sorolja fel, és kínálja magját cserébe a többi botanikus kertnek. Igazi értékét azonban az adja, hogy 26, a tudomány számára új, Winterl által leírt növényfaj rézmetszetekben elkészített rajzát is bemutatja. Igaz, nevet nem adott nekik, csak megjegyezte, hogy a nemzetiségen belül új fajt talált. Ilyen volt pl. egy új meténgfaj, a *Vinca nova* species, aminek csak később tanítványa, Kitaibel Pál ad nevet: *Vinca herbacea*.

Priszter Szaniszló az irattárat rendezve, valamint a levéltárakban fellelhető dokumentumokat feldolgozva, több tanulmányt kitevő ismeretanyaggal gazdagította szakirodalmunkat a Fűvészkert első igazgatóinak, így a már említett Winterl Jakabon kívül Kitaibel Pál, Haberle Károly, Sadler József, a botanika első hazai tudós művelőinek az életéről, munkásságáról.

Mindig nyitott, éles szemmel járt. Ennek köszönhető, hogy egyetemünk egyik folyósóján, a hely hiányában raktározásra összekészített holmik között festményeket talált, melyek a Növénytani és Vegytani Tanszék és a Botanikus Kert első több mint egy évszázadának professzorait ábrázolták. A képek azóta a Fűvészkert kastélyépületének nagytermét díszítik Winterl Jakabtól Jurányi Lajosig, 1771-től 1905-ig.

Szintén figyelő tekintetének köszönhetően akadt rá egy alkalommal az Akadémiai Nyomda raktárában *Jávorka Sándor és Csapody Vera: A magyar flóra képekben – Iconographia florum Hungaricae* címen 1934-ben megjelent kötet nyomdai kliséire, 4017 nyövény fekete tusrajzára és 40 színes táblájára, a Kárpát-medence, ill. a kárpáti, pannoniai, valamint részben az illyr és mediterrán flóra növényeit bemutató ábrákra. Ezzel lehetőség nyílt arra, hogy az akkoriban már antikvár forgalomban is csak elvétve beszerezhető eredeti mű, igaz most „*Iconographia florum partis austro-orientalis Europae Centralis*” címen (Közép-Európa délkeleti részének flórája képekben), de új kiadást érhesen meg. Így a szerzőpáros híressé vált, felbecsülhetetlen értékű munkája még Soó Rezső (rendszertani és nomenklaturai helyesbítések) és Csapody Vera közreműködésével a II. világháború után született botanikusnemekedék számára is megismerhető, használható lett. Az új kiadás szerkesztése mellett Priszter Szaniszló írta hozzá a bibliográfiát

A 90. születésnapján a Fűvészkertben

ismertetőt, a bevezető tudnivalókat, a szakszótárt és a névmutatókat. Az új kiadás valódi értékét hangsúlyozza, hogy számos délkelet-közép-európai faj azóta is egyedül ábrázolása itt tekinthető meg.

A botanikai szaknyelv művelője, növénynevek gyűjtője

A botanika magyar szaknyelvének tökéletesítése érdekében 1961-ben jelent meg „*A növényszervtan terminológiája*” című magyar–latin–német nyelvű szakszótára, mely a morfológiai, rendszertani tudományok nélkülözhetetlen segédkönyve. Csapody Vera rajzai jelentősen hozzájárulnak az alaktani szakkifejezések megértéséhez.

Priszter a botanika népszerűsítése, a magyar nyelv művelése szempontjából fontosnak tartotta a tudományos latin mellett

a hazai növények lehető legtöbb magyar nevének összegyűjtését, megismertetését. Csapody Verával összeállították a magyar népi növénynevek gazdag gyűjteményét: *A magyar növénynevek szótárát* (1966). Eből megismerkedhetünk a magyar nyelv növénynévadás terén is tapasztalható páratlan gazdagságával, összesen 9000 növénynévvel. A szerzők a gyermekláncfűnek pl. 38, a tavaszi kankalinnak, a burgonyának 19–19 népi nevét gyűjtötték össze.

Növényneveink – magyar-latin szógyűjtemény címen 1986-ban megjelent szótára a hivatalosan elfogadott magyar növényneveket és latin megfelelőjüket sorolja fel, összesen 16 000 nevet. A hazai természetes flóra növényein kívül megtehatjuk belőle a természetet, valamint az utóbbi évtizedek szakirodalmában előforduló trópusi, szubtrópusi fajok magyar és latin neveit, rendszertani besorolásukat. Egy évtizeddel később ennek jelentősen bővített kiadása látott napvilágot ugyancsak Priszter Szaniszló munkája nyomán, mintegy 50 000 faj magyar és latin neveivel.

A Magyar Tudományos Akadémia Helyesírási Bizottságának tagjaként összeállította a magyar növénynevek helyesírási szabályait, amely önálló füzetben (1983), valamint a *Növényneveink* fejezeteként jelent meg (1986).

Társszerzők közreműködésével elkészítette Európa mintegy 1200 taxont (fajt, alfajt, változatot) számláló fájnak és cserjének 8 nyelvű (latin, angol, francia, német, magyar, olasz, spanyol, orosz) szótárát (1983) is.

A szerkesztő

Páratlanul aktív szerkesztői tevékenysége nevezetes eseménnyel indult. A vácrátóti „Biológiai Állomás és Természetvédelmi Parkban” megrendezett, a hazai növényföldrajzi kutatásoknak új irányt szabó 1950. évi „szimpózium”-án elhangzott előadásokat az ő jegyzetei és szerkesztése alapján adták ki 1953-ban.

Több mint négy évtizeden át (1959-től 2000-ig) szerkesztette, név- és tárgymutatókkal látta el a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományi Osztálya által elindított „Magyarország Kultúrflórája” sorozatot, mely négy kötetének (1962, 1971, 1978, 1990) szerzője, társszerzője

volt, valamint további 31 kötetbe írt fejezeteket. Ezekkel együtt összesen 70 kötetet szerkesztett, amihez hozzátartozott a név- és tárgymutatók összeállítása is.

A Magyar Biológiai Társaság lapjának, a Botanikai Közleményeknek technikai szerkesztője 1954 és 1973 között, a szerkesztőbizottság tagja maradt még egészen 2000-ig.

Működésének egyik legnagyobb teljesítménye Soó Rezső „szinopszisének”, *A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve* I–VI. kötetének szerkesztése, név- és tárgymutatóinak összeállítása. A szerző halála után ő állította össze és adta ki 1985-ben a 7. kötetet, amely az első hat kötet adatainak összesítése, vagyis a „mutatók mutatója”. Ez többek között felsorolja a kiadványban megemlített mohák, edényes virágtalan

A kétszínű tulipán (*Tulipa tarda*) hagymáit a Tien-Sanból hozta haza saját gyűjteményébe és a Fűvészkertbe

növények, valamint nyitva- és zárwatermők mintegy 30 000 érvényes és szinonim nevét, valamint Soó Rezső tudományos munkásságának teljes bibliográfiáját.

A mutatók készítésénél figyelembe kell vennünk azt a tény, hogy abban az időben (1964–1985) még nem állott ott mindenkinek az asztalán a számítógép. Nem állt rendelkezésre az „excel” program. Működött viszont a „Priszter-féle” excel, vagyis a megszámlálhatatlan mennyiségű kis kartonkártya, melyekre felírta a címszavakat, s aztán azokat elképesztő gyorsasággal és tévedhetetlen pontossággal rakta a legkülönbözőbb szempontok szerint ábcésorrendbe!

Egyedülálló szerkesztői, lektori képességei mellé kiváló diplomáciai érzék is párosult. Csak így érhetett el eredményt Soó és Kárpáti 1968-ban megjelent növényhatározójának ügyében. Ennek a kiadványnak sajnos nem ő volt a lektora. Így csak a már régóta várt határozó megjelenése után tudta mintegy 30 gépelt oldalon felsorolni – a minden bizonnyal a kéziratban – bennmaradt hibákat, miként azt könyvismer-

tetőjében írja: „az egyébként kiváló határozókönyv használhatóságát helyenként korlátozzák”. Az udvarias megfogalmazás nem volt hatástalan; bár kiváltotta az első szerző heves rosszallását, a következő évben a Biológiai Tanítás-ban, majd 10 évvel később a Botanikai Közleményekben napvilágot láthattak a helyesbítések.

Szívígye volt a botanikai ismeretek népszerűsítése. Számos cikke jelent meg az Élővilág, a Búvár, az Élet és Tudomány, a Természet Világa, ill. a TermészetBúvár hasábjain.

A Csapody-körnek mint előadó, gyakori vendége volt, ahol utazásairól tartott élményt jelentő diavetítéses előadásokat.

A fáradhatatlan flórakutató

Ahogy a kézirathegyek lapjain – abban az esetben, ha azokat Priszter Szaniszló, a lektor végiglapozta – nem maradt fölösleges vessző, pontosvessző, kötőjel, gondolatjel sem, de ahová kellett, oda került is; mint botanikus, ugyanolyan éles, tévedhetetlen szemmel járta a hegyek, dombok, síkságok világát.

A hazai adventív flóra kutatása mellett figyelme elsősorban a Dél-Dunántúlra terjedt, de munkássága a Balkán, valamint Kis- és Közép-Ázsia flóráját is számos adattal, új ismerettel gazdagította. Saját, páratlan gondossággal ápolt kertjében több száz *Sedum*, *Sempervivum*, valamint hagymás és gumós fajból, változatból álló gyűjteményt tartott fenn évtizedeken keresztül. Kerti gyűjteményében, többek között a Balkánon, Kis- és Közép-Ázsiában tett utazásai során, eredeti élőhelyeken gyűjtött közel 200, főként geofiton faj és változat fenológiai fázisainak adatait 40 éven át figyelte meg, illetve jegyezte fel hetente. Óriási értékű adatbázist teremtett a drasztikus klímaváltozásokat hozó körünk kutatásai számára. Az adatokat feldolgozó első tanulmányoknak még ő is társszerzője volt.

„Amit eddig csináltam, azt mindent szakmai szeretetből, hogy úgy mondjam, szinte hobbiból tettem” – mondta 85. születésnapján a köszöntésekre válaszolva. A botanika a régiek szerint a „*scientia amabilis*”, vagyis a szeretetre méltó tudomány – ennek volt szeretetre méltó művelője Priszter Szaniszló.

Születésének 100. évfordulóján úgy emlékezünk rá, mint a hazai botanika történelmi múltjának, jeles alakjainak megismerésére, tiszteletére, a flóra változásainak nyomonkövetésére, a botanika magyar szaknyelvének ápolására tanító tudósra, a fáradhatatlanul elemző, rendszerező kutatóra, a szerény, csendes szavú, mindig harmóniát kereső emberre.